

Ramil ALİYEV, Türk Mitolojisi. Ankara: Astana Yayınları, 1. Baskı, 2020, ISBN: 978-625-7890-05-2, 386 sayfa.

Dr. Süleyman SAZ*

Özellikle son dönemde Türk Mitolojisi başlığı ile yayımlanan pek çok kitap olmakla birlikte, Ramil Aliyev'in bu kitabı emsallerinden izlediği yol ve içerik bakımında ayrılmaktadır. Alışıldık deskriptif bir kitaptan farklı olarak, Türk Mitolojisi'nin köken bilgisinin peşinde olan çalışma Mitoloji biliminin kaynaklarını tartışarak günümüz insanının inanç dünyasının şekillenmesinde etkili olan âmilleri okuyucunun dikkatine sunmaktadır. "*Mitoloji bir dünya görüşüdür. Bu sistem ilkel insanların kendi zamanlarına uygun dîni ve mitolojik tasavvurlarının tümünü organize ediyor.*" (s.5) sözleriyle kitabına başlayan Aliyev, günümüz sosyal yaşamının ve normlarının bu kök sitem aracılığı ile şekillendiği düşüncesini kitabının ana eksenine oturtmaktadır. 18 başlık altında mitolojinin sosyal, folklorik, etnik, psikolojik, matematiksel, tarihi, sembolik vb. özelliklerini ele alan yazar, mitlerin bu yönlere aracılığı ile atalarımızın bilinç durumları hakkında bilgi sahibi olabileceğimizi savunmaktadır.

Kitabın hemen başında mitolojinin folklor bilimi ile olan ilişkisini değerlendiren yazar, folklorun oluşumunda etkili olan, tabiat kuvvetlerinin insan üzerindeki egemenliği ile şekillenmiş insan bilincinin mitolojinin oluşumunda da nasıl etkili olduğu gerçeğine değinmektedir. Mitolojinin, mitleri araştıran bir bilim olduğunu belirten yazar, bu mitlerin evren mitleri, eskatoloji mitleri, takvim mitleri, totem mitleri, antropogonik mitler gibi türlerden oluştuğunu sıralayarak kitabın da içeriğinin nelerden oluşacağını işaretini vermektedir. Türk mitolojisinin hümanist bir mitoloji olduğu tespitini yapan Aliyev, bu mitolojide, örneğin Yunan mitolojisinin aksine, bir insan-tanrı sevgisi olduğunu ifade etmektedir. Türk mitolojisinin tanrı sevgisi yanında yurt sevgisini de barındıran bir mitoloji olduğunu savunan yazar, Kitab-ı Dede Korkut, Köroğlu benzeri destanlarda bu sevginin daha derin gözlemlenebileceğini sözlerine eklemektedir. Mitlerin işlevine dikkat çeken yazar, parantez içinde Türkçe karşılıkları da verilen özellikleri kitabın genel dil kullanımına paralel biçimde yabancı kavramlarla sıralamıştır. Bunlar; mitin aksiyoloji (insanî, ahlakî değerler) fonksiyonu, teoloji fonksiyonu, praksiyoloji (insan faaliyeti) fonksiyonu, kommunikatif fonksiyonu, etioloji (idraki ve yorumlayıcı) fonksiyonu, signifikatif (işaretlerin algılanması) fonksiyonlarıdır. Burada dikkat çeken husus kitapta birçok terimin yabancı dille kullanılmış olmasıdır ve yine yazarının Azerbaycanlı olması nedeniyle bazı cümlelerde ifadelerin Azerbaycan Türkçesiyle verilmesidir. Kitabın ilk baskısı olması nedeniyle bu hususların gözden kaçmış olabileceği düşünülebilir. Mitin işlevi konusuna dönersek belirtilen fonksiyonların folklor ile olan bağının çalışmada ayrıntılı şekilde ele alındığı görülmektedir.

Mitolojinin gelişiminin sanatın doğuşuyla olan bağına dikkat çeken Aliyev, manevî kültürün bir parçası olan sanatın, mitolojik bilinçten beslendiği gerçeğini okuyucuya hatırlatmaktadır. "*Folklor duyumu*" kavramını kullanan yazar, bu duyumun gelişmesinin mitolojik bilinçten tarih bilincine geçişle mümkün olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.

* M.E.B., Türk-İslâm Sanatları Tarihi, s.saz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8131-3492.

Bu bakımdan yazara göre; "*Mitoloji toplumun bellek tarihidir.*" (s.21) Folklor yaratıcılığını da ilkel, esatir ve ortaçağ ve yeni dönem folklor yaratıcılığı şeklinde üç aşamalı bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Mitin bu ilk dönemle olan bağına işaret eden yazar, simgeleme, magiya (efsunlama), animizm, fetişizm, totemizm, şamanizm vb. katmanların mit yaratıcılığının zeminini teşkil ettiğini de tespitlerine eklemektedir. Değerlendirmelerini mit ve dil ilişkisi üzerinden sürdüren Aliyev, mitin, dilin işlevlerini üstlenerek sözlü halk sanatının ortaya çıkışına kaynaklık ettiğini belirtmektedir.

"*Mitolojik bilinç*" ve "*mitolojik tefekkür*" kavramlarını bir başlık altında tartışan yazar, bu kavramların ilk bakışta aynı görünmesine karşın farklı olduklarını ve birbirlerini tamamladıklarını ifade etmektedir. Mitolojik bilinci toplumsal bilincin en erken formu şeklinde değerlendiren Aliyev, bu bilincin toplumun tarih süreci içinde gelişmesinin bir ürünü olarak tanımlarken, mitolojik tefekkürü insanların şuurca hayvanlardan ayrılmadığı bir dönemin hadisesi olarak nitelendirmektedir. Aslında yazar burada tüm kitabın özüne yansıyan evrimci ve tekâmülcü anlayışı bir kez daha okurun dikkatine sunmaktadır. Türk mitolojisinde zaman kavramına değinen Aliyev, "*ecdad hayvan*" ve totem olarak kabul edilen kurt, kaplan, at, geyik vb. hayvanlardan oluşan takvimin zamanın metaforik kabûlünün bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Totem inanç sisteminin yaşamı şekillendirdiğinin altını çizen yazar, bu totemlerin aynı zamanda sanat ve mesleklerin hâmişî rolünü üstlendiğini de hatırlatmaktadır. Bunun sonucu olarak da toplumun ulusal kimliğini belirleyen belli meslek ve sanat faaliyetlerinin ortaya çıktığı dile getirilmektedir. Efsane, rivâyet, masal, epos ve destanların şekillenmesinde rol oynayan tarih şuurunun yine mitolojik bilinçle bağına işaret edilerek, "*tarihsel bilincin oluşturduğu sanatsal yaratıcılık*" sayesinde bu türlerin geliştiği vurgulanmaktadır. Totemizmin geçirdiği tarihi aşamalara değinen yazar, Türk totemizminin tecrübe ettiği gelişim sürecini de çalışmasında sınıflandırmaktadır.

Mitolojide ongun başlığı ile ongun düşüncesinin oluşum şartlarını irdelemeye devam eden Aliyev, Moğol dilinde tapınmak mânâsına gelen ongunun, Avrupa'da totemizm terimiyle karşılandığını, kendisine güven duyulan bir doğa unsuruna bir tapınma biçiminde gerçekleştiğini, bunun da hayır ve şer dikotomisi içinde çeşitli ongunlardan müteşekkil olduğunu örnekleriyle birlikte izâh etmektedir. Sosyal- manevî ihtiyaçların karşılanması sürecini tetkik eden yazar, mitolojide, tarihte, sanatta ve folklorda bu sürecin yaratıcılık eğilimiyle neticelendiğini ve özellikle sanatsal yaratıcılığın bu aşamaların bir tezâhürü olduğu fikrini yinelemektedir. Bu bakımdan sanatsal bilinçle inanç arasındaki kuvvetli bağın altı çizilmekte ve sanatsal bilincin oluşmasının aynı zamanda folklor düşüncesinin de gelişimine katkısı ortaya konmaktadır.

Farklı Türk topluluklarının sahip oldukları mitolojik sistemlerin Oğuz mitolojisi ile tek bir düşünce sistemi içerisine dâhil edildiğini savunan Aliyev, Oğuz mitolojisinin eski mitolojik unsurları kendi bünyesinde eriterek öncü ve birleştirici bir rol üstlendiğini ve Türk mitolojisi içinde özel bir düşünce modeli geliştirdiğini ileri sürmektedir. Oğuznâmelerin de bu Oğuz mitinin en iyi restore edildiği metinler olduğu görüşü mütâlaa edilmektedir. Dil birliği ve soy kökenin aynı olması neticede doğal-tarihî sürecin eşlik ettiği bir birlikteliğin ortaya çıkışını Oğuz mitolojisi özelinde mümkün kılabilmıştır. Yazara göre, edebî, toplumsal, sanatsal ve siyasal tüm unsurları kendi bünyesinde toplayan bu mitolojinin ana karakteri, sonraki dönemlerde Kitab-ı Dede Korkut gibi eserlerde beliren karakterlerde de yansımalarını bulmuştur.

Kitabın dikkat çeken yönlerinden biri de mitolojiyi matematiksel bir sistem içerisinde irdelemesidir. Türk düşünce yapısında etkili olan sayıların kökenlerini Matematiksel Mitoloji başlığı altında ele alan Aliyev, farklı örnekler yoluyla konuyu açmaktadır.

Matematiksel Mitolojinin yeni bir bilim dalı olduğunu vurgulayan yazar, bu alanda çalışabilmenin yolunun da mitolojinin teorik sorunlarını gözetmekle ya da folklor metinleri üzerinde matematiksel analizler yapmak suretiyle mümkün olabileceği tezini öne sürmektedir. Folklor metinlerinde bulunan matematiksel-mitolojik modelleri de Azerbaycan folkloru üzerinden örneklemektedir. Yine Kitab-ı Dede Korkut, Köroğlu ve Oğuz Kağan destanları matematiksel modellerle analize tabi tutulmaktadır. Sayılara yüklenen kutsal mânâları sosyal-mitolojik düşünce sistemi içinde tahlil etmeye devam eden Aliyev, 0'dan 7'ye sırasıyla ve 9, 13, 19, 32, 40 gibi sayıları da ayrı ayrı inceleyerek arka plandaki muhtemel anlamları tartışmaya açmaktadır.

Çalışmasında romantizme müstakil bir bölüm ayıran yazar, mitin ilkel romantizmin bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Ona göre, ilkel insan, korkunun etkisi altında doğa olayları karşısında gerçek zamanı unuttur ve bu doğal içgüdü sonucunda romantika açığa çıkar. Yani korku romantikanın oluşmasına tesir etmektedir. Aliyev, bu süreci nöroloji bilgisiyle birleştirerek bugün elde edilmiş olan araştırma bulgularıyla desteklemeye çalışmaktadır. Süreci iki aşamada değerlendiren yazar, birinci aşamada korkunun bilinçte yok edilmesi eğiliminin geliştirildiğini, ikinci aşamada ise bu korkudan kurtulmak için yaratılan hayaller vasıtasıyla durumun romantize edildiği savını ileri sürmektedir. İnsan romantizminin, kendini savunma içgüdüleriyle bağına dikkat çeken yazar, korku duygusunun romantizm yoluyla bastırıldığını ve gerçek zaman algısının kurt zamanı, it yılı gibi metaforlaştırıldığını belirterek hayvan takvimlerinin de kaynağına işaret etmektedir.

Azerbaycan masalları üzerinden enkarnasyon, reenkarasyon, inisiyasyon meselelerine eğilen Aliyev, sunduğu örneklerle mitik düşüncenin oluşum sürecini ve ortaya çıkan değerlerin bir kısmının folklor, bir kısmının da din tarafından sahiplenildiği tespitini yapmaktadır. Bunun neticesinde de örneğin İslamî düşünceye dayanan, kutsal şahsiyetlerin, olayların ve anlatıların oluştuğu gözlemi yapılmaktadır. Sonuç olarak toplumun düşünce yapısının başlangıcında mitin olduğunu savunan yazar, ulusal folklor türlerinin ortaya çıkışında mitolojinin rolüne ve önemine çalışması boyunca dikkat çekmektedir. Son tahlilde mitin birleştirici rolüne vurgu yapan bu monografi, insanın zihinsel ve biyolojik tekâmülü sürecini hesaba katan ve okuyucuya satır aralarında yeni pencereler açabilecek bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Kaynakçasında Azerbaycanlı, Türkiyeli ve Rus bilim insanlarından faydalandığı görülen bu çalışmanın Türk Mitolojisi alanında araştırmacılara katkı sağlayacağı söylenebilir.